

คำนำ

การวิจัยการสร้างฝ้าย้อมคราม จังหวัดสกลนคร เป็นส่วนหนึ่งของชุดโครงการ ครามและผลิตภัณฑ์คราม ซึ่งมีวัตถุประสงค์เพื่อสร้างมาตรฐานฝ้าย้อมคราม สร้างความมั่นใจให้กับผู้บริโภค และขยายตลาดผลิตภัณฑ์ฝ้าย้อมคราม วิธีการศึกษาใช้ข้อมูลจากเอกสาร และการระดมความคิดเห็นจากผู้เกี่ยวข้องได้แก่ ผู้ผลิต ผู้แทนชุมชน ผู้บริโภค นักวิจัย นักธุรกิจ และผู้แทนจากหน่วยงานภาครัฐ จนได้มาตรฐานฝ้าย้อมครามและแนวปฏิบัติที่เหมาะสมกับสถานการณ์ฝ้าย้อมครามในภาวะปัจจุบัน

คณะวิจัยขอขอบคุณสมาชิกกลุ่มทอฝ้าย้อมคราม ผู้ทรงคุณวุฒิ ผู้บริโภค และนักธุรกิจที่ให้ความร่วมมือ แลกเปลี่ยนความรู้ สถานการณ์ปัจจุบัน และอนาคตของฝ้าย้อมคราม ขอขอบคุณสถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยราชภัฏสกลนคร ที่สนับสนุนทุนวิจัยครั้งนี้

ผศ. สุกมกล ลาโสภา

ผศ. อนุรัตน์ สายทอง

พฤษภาคม 2554

บทสรุปสำหรับผู้บริหาร

มหาวิทยาลัยราชภัฏสกลนครมีโครงการจัดตั้งศูนย์ครามและผลิตภัณฑ์ครามในปี 2550 เพื่อเป็นแหล่งเรียนรู้ของชุมชนในพื้นที่จังหวัดสกลนคร และเผยแพร่ความรู้ ขยายพื้นที่ และจำนวนผู้รู้เกี่ยวกับผ้าข้อมครามไปยังพื้นที่ใกล้เคียง ส่งเสริมให้ทีมผู้วิจัยมหาวิทยาลัยราชภัฏสกลนครมีความพร้อมในการจัดทำมาตรฐานผลิตภัณฑ์ผ้าข้อมคราม เพื่อตอบสนองต่อผู้ผลิตและผู้บริโภค สนับสนุนการจำหน่ายให้แพร่หลาย และเป็นหลักประกัน สร้างความเชื่อมั่นให้กับผู้บริโภค โดยมีวัตถุประสงค์ดังนี้

1. เพื่อสร้างมาตรฐานสินค้า (Brand) ผ้าครามและผลิตภัณฑ์ผ้าคราม จังหวัดสกลนคร
2. เพื่อสร้างระบบตรวจสอบคุณภาพผ้าครามและผลิตภัณฑ์ผ้าครามให้ได้มาตรฐาน
3. เพื่อส่งเสริมและพัฒนาผลิตภัณฑ์ผ้าครามให้ได้รับการรับรองและแสดงเครื่องหมายรับรอง
4. เพื่อส่งเสริมด้านการตลาดของผลิตภัณฑ์ให้เป็นที่ยอมรับแพร่หลาย และสร้างความมั่นใจ

ให้กับผู้บริโภคในการเลือกซื้อผลิตภัณฑ์ผ้าคราม

วิธีดำเนินการวิจัย มี 2 ขั้นตอนได้แก่ ขั้นแรกกำหนดมาตรฐานผลิตภัณฑ์ผ้าข้อมครามโดยผู้เกี่ยวข้องหลายฝ่ายได้แก่ นักวิจัย ผู้ผลิต นักธุรกิจ (หอการค้าจังหวัดสกลนคร) ผู้บริโภค หน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้อง (พาณิชย์ และอุตสาหกรรมจังหวัดสกลนคร) ขั้นที่ 2 ตั้งหน่วยรับรองคุณภาพผลิตภัณฑ์ผ้าข้อมคราม ผลการวิจัยพบว่า ผู้แทนจากทุกหน่วยมีความเห็นตรงกันถึงความจำเป็นในการสร้างมาตรฐานผ้าข้อมคราม โดยกลุ่มชุมชนเห็นว่าไม่จำเป็นต้องเร่งด่วน เน้นการพัฒนาคุณภาพคน นำไปสู่การพัฒนาคุณภาพผ้า จนเกิดวัฒนธรรม “การสร้างผ้าข้อมครามที่มีคุณค่าต่อชุมชน” ให้ชุมชนเป็นผู้ควบคุม ใฝ่ระวัง และสืบทอด บนพื้นฐานของความเชื่อมั่นและไว้ใจกัน อีกทั้งสร้างความมั่นใจแก่ผู้บริโภคผ้าข้อมครามในบทบาทสินค้าชุมชน ไม่สามารถกำหนดมาตรฐานผลิตภัณฑ์ ดังเช่นสินค้าอุตสาหกรรมอื่น โดยคุณภาพคน เน้นที่ความซื่อสัตย์ มีคุณธรรม เข้าใจคุณค่าของผ้าข้อมคราม และรับผิดชอบผลิตภัณฑ์ของกลุ่มด้วยสัญลักษณ์หรือตราสินค้า และร่วมกันกำหนดมาตรฐานผ้าข้อมคราม สกลนคร พร้อมยอมรับนำไปปฏิบัติ ดังนี้

1. ใช้วัตถุดิบจากธรรมชาติ ทั้งสีคราม เส้นใย และน้ำจืด
2. ข้อมด้วยการหมักเนื้อครามในน้ำจืดตามวิธีของภูมิปัญญาท้องถิ่น
3. ใช้เครื่องมือทอผ้าพื้นบ้าน พัฒนาด้วยเทคโนโลยีพื้นบ้าน
4. ผ้าทุกชิ้นมีเอกลักษณ์ มีเรื่องราว
- 5.

6. รักษาจิตวิญญาณของผู้ผลิตและชุมชน ได้แก่ ความซื่อสัตย์ สามัคคี เอื้อเฟื้อ แบ่งปัน ทั้งกับชุมชนและสิ่งแวดล้อม

ส่วนมาตรฐานในระดับสูงขึ้น เช่น มาตรฐานผลิตภัณฑ์ชุมชน มาตรฐานผลิตภัณฑ์อุตสาหกรรม ควรเป็นผลสืบเนื่องต่อไป

จากผลการพูดคุย แลกเปลี่ยน จะเห็นว่าผู้ผลิตและชุมชนไม่เห็นด้วยที่จะเร่งรีบกำหนดมาตรฐาน และมีระบบตรวจสอบ แต่จะพยายามพัฒนาคุณภาพผ้าอ้อมครามให้ตรงตามความต้องการของผู้บริโภค ซึ่งแต่ละกลุ่มมีลูกค้าเป้าหมายแตกต่างกัน แต่ผู้บริโภคที่มีกำลังซื้อสูง ต้องการผ้าอ้อมครามจากวัตถุดิบธรรมชาติ มีจิตวิญญาณ มีเรื่องราว ใครทำ ทำที่ไหน ทำอย่างไร ผากไปกับผ้า ซึ่งไม่สามารถสร้างระบบตรวจสอบได้ สำหรับผู้ผลิตกล่าวสั้น ๆ ว่า “ไม่กล้ากำหนดกฎเกณฑ์ แต่จะทำให้ดีที่สุด ไม่หลอกลูกค้า” ในฐานะที่ผู้วิจัยเป็นคนหนึ่งในการทำงานฟื้นฟูผ้าอ้อมคราม ติดตามและพัฒนาสืบเนื่องมานานกว่า 10 ปี มีความเห็นตรงกับทุกคนในประเด็น มาตรฐานผ้าอ้อมคราม มาจากมาตรฐานคนทำผ้าอ้อมคราม ในการเลือกวัตถุดิบ ควบคุมกระบวนการย้อม และการให้ข้อมูลตรงไปตรงมา ตั้งราคาสอดคล้องกับคุณภาพผ้า เหมือนดังกล่าวสั้น ๆ ของผู้ผลิต หากผู้ผลิตเป็นคนคุณภาพ วัสดุสั้น ๆ นั้น จะควบคุมคุณภาพผ้าได้ทั้งหมด ซึ่งเทียบวิธีการไม่ได้กับผลิตภัณฑ์อุตสาหกรรมอื่น นักวิจัยด้านสังคมศาสตร์ผู้หนึ่งที่สนใจและชื่นชอบผ้าอ้อมครามได้สรุปคุณค่าผ้าพื้นบ้านว่าต้องมีคุณสมบัติ 5H ได้แก่ Hand made at Home by Head from Heart for Health

ผ้าอ้อมครามในปัจจุบันเป็นสินค้าชุมชน ส่วนใหญ่ผลิตเป็นกลุ่ม ๆ เพื่อแลกกับการได้รับการสนับสนุนในเรื่อง วัสดุ – อุปกรณ์ ความรู้ และที่สำคัญคือตลาด จากภาครัฐ เป้าหมายผู้บริโภคหลากหลาย จึงมีผ้าอ้อมครามคุณภาพหลายระดับในตลาด หากผู้บริโภคตัดสินใจเลือกผ้าภายใต้ข้อมูลตรงไปตรงมาของผู้ค้า หรือเลือกสินค้าที่มีตราสัญลักษณ์แสดงความรับผิดชอบของผู้ผลิต จะเกิดความยุติธรรมเช่นเดียวกับการกำหนดมาตรฐาน การพัฒนาคุณภาพคนจึงเป็นทางหนึ่งในการกำกับมาตรฐานผ้าที่เหมาะสม กับบริบทขณะนี้ แต่ถ้ากลุ่มมีกำลังการผลิตเพียงพอ กำหนดกลุ่มผู้บริโภคเป้าหมายชัดเจนแน่นอน และดำเนินธุรกิจในรูปแบบบริษัท การกำหนดมาตรฐานผ้าอ้อมครามตามมาตรฐานสินค้าอุตสาหกรรมก็จะบังคับให้เกิดได้ ดังนั้นควรสนับสนุน และพัฒนาคนรุ่นใหม่ ดังเช่นคำแนะนำของคุณประสาท ตงศิริ นักธุรกิจผู้บริโภคผู้หนึ่งที่กล่าวว่า “ผู้จะทำธุรกิจผ้าอ้อมครามคือรุ่นลูกของผู้ผลิตวันนี้ที่มีรากเหง้าเค้าลากับผ้าอ้อมคราม ผ่านการศึกษาอย่างต่ำปริญญาตรี และฝึกฝนประสบการณ์ทางธุรกิจเพิ่มเติม ถ้าเทียบกับแหล่งผลิตที่สะพานระเข้ เราจะได้เปรียบมากในเรื่องการขนส่ง” ส่วนจุดอ่อนอื่น ๆ เรื่องคน และแนวคิด สามารถให้ข้อมูล ปลูกฝัง และฝึกฝนได้ด้วยการสร้างแรงบันดาลใจ และส่งเสริม สนับสนุน

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อสร้างมาตรฐานผ้าอ้อมคราม สร้างความมั่นใจให้กับผู้บริโภค และขยายตลาดผลิตภัณฑ์ผ้าอ้อมคราม เก็บข้อมูลโดยการประชุม สัมมนาผู้เกี่ยวข้องได้แก่ ผู้ผลิต ผู้แทนชุมชน ผู้บริโภค นักวิจัย นักธุรกิจ และผู้แทนจากหน่วยงานภาครัฐ ผู้แทนจากทุกหน่วยมีความเห็นตรงกันถึงความจำเป็นในการสร้างมาตรฐานผ้าอ้อมคราม เพื่อความมั่นใจแก่ผู้บริโภค โดยกลุ่มผู้ผลิตและชุมชนเห็นว่าไม่จำเป็นต้องเร่งด่วน ควรเน้นการพัฒนาคุณภาพคน นำไปสู่การพัฒนาคุณภาพผ้า จนเกิดวัฒนธรรม “การสร้างผ้าอ้อมครามที่มีคุณค่าต่อชุมชน” ผู้ผลิตรวมถึงชุมชนเป็นผู้ควบคุม ฝักระวัง และสืบทอด บนพื้นฐานของความเชื่อมั่นและไว้วางใจกัน อีกทั้งสร้างความมั่นใจแก่ผู้บริโภคผ้าอ้อมคราม ในบทบาทสินค้าชุมชน โดยคุณภาพคน เน้นที่ความซื่อสัตย์ มีคุณธรรม เข้าใจคุณค่าของผ้าอ้อมคราม และรับผิดชอบผลิตภัณฑ์ของกลุ่มด้วยสัญลักษณ์หรือตราสินค้า ส่วนกลุ่มนักวิจัยเข้าใจในกระบวนการผลิตสีและอ้อมครามจากวัตถุดิบธรรมชาติด้วยภูมิปัญญาท้องถิ่น ควบคุมยาก ขณะที่ผู้บริโภคต้องการผลิตภัณฑ์ธรรมชาติและคุณธรรมจริยธรรมของผู้ผลิต ดังนั้นจึงไม่สามารถกำหนดมาตรฐานผ้าอ้อมคราม ไม่มีหน่วยตรวจสอบ และรับรอง ดังเช่นสินค้าอุตสาหกรรมอื่น ผู้เกี่ยวข้องได้ร่วมกันกำหนดมาตรฐานผ้าอ้อมครามสากลกร พร้อมยอมรับนำไปปฏิบัติ ดังนี้

1. ใช้วัตถุดิบจากธรรมชาติ ทั้งสีคราม เส้นใย และน้ำจืด
2. ย้อมด้วยการหมักเนื้อครามในน้ำจืดตามวิธีของภูมิปัญญาท้องถิ่น
3. ใช้เครื่องมือทอผ้าพื้นบ้าน พัฒนาด้วยเทคโนโลยีพื้นบ้าน
4. ผ้าทุกผืนมีเอกลักษณ์ มีเรื่องราว
5. รักษาจิตวิญญาณของผู้ผลิตและชุมชนในความเอื้อเฟื้อ แบ่งปัน ทั้งกับชุมชนและสิ่งแวดล้อม

ส่วนมาตรฐานในระดับกว้างกว่า เช่น มาตรฐานผลิตภัณฑ์ชุมชน มาตรฐานผลิตภัณฑ์อุตสาหกรรม ควรเป็นผลสืบเนื่องต่อไป

ABSTRACT

The purposes of this research were : 1) to establish the standards of indigo – dyed cloths, 2) to create consumers’ confidence, and 3) to extend indigo – dyed cloths’ market. The study revealed that all relevant parties which included the producers, representatives from the communities, consumers, business people, and representatives from the government offices had the same views on these matters. They agreed that it was essential to establish the standards of indigo – dyed cloths so as to create consumers’ confidence. As for the producers and representatives from the communities, they saw that there was no need to speed up the establishments of the standards and consumers’ confidence. On the contrary, they thought that there should be an emphasis on the quality of human resources who produced the indigo – dyed cloths. This would lead to the better quality of the cloths which ultimately would bring about a culture called “indigo – dyed cloths’ production which is valuable to the community.” To reach this cultural value, the producers and communities had to collaborate with each other in controlling , protecting and transferring the production procedure based on their confidence and trust. In addition, both the producers and the communities had to help create the confidence in the consumers by convincing them that these communities’ products which were made of indigo – dyed cloths were produced by quality people who possessed integrity, conscience, as well as appreciation of the indigo – dyed cloths. These people would be responsible for their group’s products by branding these goods with logos or trademarks. With regard to the researchers, they understood the procedures of producing the colors to dye the cloths from natural raw materials by adopting the local wisdom. These procedures were hard to control. In the mean time, the consumers showed their demands for natural products and the producers’ conscience and ethics. As the needs from the researchers and the consumers did not coordinate, the standards of indigo – dyed cloths could not be established. Thus, unlike other industries, there was no authorized supervisory agency which would check and approve the qualities of the products made from

indigo – dyed cloths. However, all relevant parties had proposed the standards of Sakon Nakhon’s indigo – dyed cloths as the following:

1. All the indigo hues, fibers and lye ash water must be gained from natural raw materials.
2. The dyeing method must follow the local wisdom of immersing and fermenting the indigo plant and leaves tissues with the lye ash water.
3. All weaving tools must be produced and developed according to the local technology.
4. All cloths should contain uniqueness and story.
5. The cloths must maintain spiritual characters of the communities and producers’ generosity and sharing with their communities and environments.

As for the broader standards of community products, and industrial products, these standards should be resulted from the standards mentioned above.

กิตติกรรมประกาศ

ในงานวิจัยนี้ ผู้วิจัยขอขอบคุณ คุณประสาท ตงศิริ อดีตประธานหอการค้าจังหวัดสกลนคร คุณกำนวม สุวรรณดี พานิชจังหวัดสกลนคร คุณนาคยา บุราณฤทธิ์ ตัวแทนอุตสาหกรรมจังหวัดสกลนคร คุณเหล่าไท นิลนวล นักพัฒนาอิสระ (NGO) คุณปัทมา ธรรมรัตน์ ตัวแทนกลุ่มนักธุรกิจรุ่นใหม่ ดร.ยุวบุษ ทินนะลักษณ์ นักวิชาการอิสระด้านการจัดการความรู้ และการสื่อสารวิทยาศาสตร์ คุณประไพพันธ์ แดงใจ ประธานกลุ่มทอผ้าฝ้ายอ้อมครามธรรมชาติ คุณคำพูล สุราชวงศ์ หัวหน้ากลุ่มทอผ้าฝ้ายอ้อมสีธรรมชาติบ้านพันนา คุณบาลใบ ราชสุภา หัวหน้ากลุ่มทอผ้าบ้านวาใหญ่ คุณถวิล อุปรี ประธานกลุ่มหมีครามน้ำหนึ่ง คุณไสลคำ สุระ ตัวแทนกลุ่มทอผ้าฝ้ายอ้อมครามบ้านถ้ำเต่า และผู้ผลิตฝ้ายอ้อมครามทุกท่าน ที่ร่วมให้ความคิดเห็นในการจัดสร้างมาตรฐานฝ้ายอ้อมคราม ขอกราบขอบพระคุณพระเจ้า พระคุณเจ้าท่านพระอาจารย์สุริยา มหาปัญญา แห่งวัดป่าโสมพนัส ขอขอบคุณคุณคุณสงบัณญัติ ยศมันคง ผู้อำนวยการบริษัททะเลหาสินธุ์ ที่ให้ความอนุเคราะห์ในการเป็นวิทยากร ขอขอบคุณมหาวิทยาลัยราชภัฏสกลนคร ที่ให้ความอนุเคราะห์สถานที่ในการจัดสนทนา และสนับสนุนทุนวิจัยนี้

ผศ. สุดกมล ลาโสภา

ผศ. อนุรัตน์ สายทอง

พฤษภาคม 2554

สารบัญ

คำนำ	-1-
บทสรุปสำหรับผู้บริหาร	-2-
บทคัดย่อภาษาไทย	-4-
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	-5-
กิตติกรรมประกาศ	-7-
สารบัญ	-8-
บทที่ 1 บทนำ	1
1.1 ความสำคัญและที่มาของปัญหา	1
1.2 วัตถุประสงค์ของโครงการวิจัย	2
1.3 ขอบเขตของงานวิจัย	2
1.4 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	3
1.5 นิยามศัพท์เฉพาะ	4
บทที่ 2 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	5
2.1 ความหมาย และระดับมาตรฐาน	6
2.2 การสร้างมาตรฐาน	7
2.3 ประโยชน์ของมาตรฐาน	8
2.4 การกำหนดมาตรฐานของไทย	9
2.5 เอกสารมาตรฐาน	10
2.6 ขั้นตอนการจัดทำมาตรฐาน	10
2.7 การนำมาตรฐานไปใช้	13
2.8 มาตรฐานผลิตภัณฑ์ชุมชน	28
2.9 การจัดกลุ่มสนทนาประเด็นเฉพาะ	23
2.10 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	24
2.1.1 กรอบแนวคิดในการวิจัย	28

บทที่ 3	วิธีการดำเนินการและผลงานวิจัย	31
3.1	วิธีดำเนินงานวิจัย	31
3.2	ผลงานวิจัย	33
บทที่ 4	สรุปผลงานวิจัย อภิปราย ข้อเสนอแนะ	38
4.1	สรุปผลงานวิจัย	38
4.2	อภิปรายและข้อเสนอแนะ	39
	บรรณานุกรม	40
	ภาคผนวก	42
	ภาคผนวก ก หลักเกณฑ์การรับรองผลิตภัณฑ์	43
	ภาคผนวก ข ภาพกิจกรรม	53
	ภาคผนวก ค ประวัตินักวิจัย	61